

kereskedés és gazdagabbak kirakataik, mint Budapesten. Tudományos irodalmunk bámulatos szívósággal tartja magát, tudósaink hihetetlen önfeláldozással dolgoznak, de a szépirodalom élete csendesebb, különösen vidéki színházainkat pedig a mozgó versenyre fojtogatja. Szépirodalmi és színészeti téren élesztő, bátorító munkára van szükség.

Midőn Borsod vármegyét és Miskolc városát gyönyörű centenáriuma alkalmából az egész magyar művelődés nevében melegen üdvözölöm, annak a sziklaszilárd meggyőződésnek adok kifejezést, hogy az unokák méltók lesznek nagyapáikhoz s hogy a magyar nemzetnek mai példátlan válságában ma is meglesz a jövőbe vetett hit, az akarat, az erő és áldozatkészség, hogy a mi szerencsétlen nemzedékünk egy jobb jövőbe átmentse a magyar művelődést, a magyar színi-irodalmat és a magyar színészetet.

Adja a népek igazságos Istene, hogy úgy legyen!"

SZÍNHÁZI SZEMLE. A Nemzeti Színház december 1-én, Vörösmarty Mihály születésének évfordulóján, matinével áldozott a nagy költő emlékének. *Usongor és Tündé*-nek a hármas úton játszódnó két részletét játszották, ez előtt meg Vörösmarty költeményeket szavaltak.

Örvendetes jelenség, hogy az utóbbi években egyre sürűbben van részünk szavalásban. Az előadóművészetek e gyönyörű ága több évtizeden keresztül mostohagyermek volt, s úgyszólván csak az önképzőkörök dobogóin talált otthonra. A Nemzeti Színház, úgy látszik, abban is igyekszik hű lenni a régi nagy magyar színészi hagyományokhoz, hogy művészi feladatai közé sorolta a szavalás kultiválását is. Kissé azonban megrettentünk, amikor azt olvastuk, hogy a szavalatok díszletezett színpadon fognak lefolyni s a színészek korhű jelmezbe öltöznek, — mert attól tartottunk, hogy a költeményekből afféle kis kabaré-drámák válnak, s a szavalás átsiklik színjátássá. Pedig, ha rokonművészetek is egymással, igen lényeges különbségek vannak közöttük. A színész a költő valamelyik teremtett alakját testesíti meg, bele

van helyezve a drámai cselekménysorba, és részese egy szakadatlanul folyó dialógusnak, — míg a szavaló magát a költőt helyettesíti, leír, elbeszél egymaga, s a párbeszédet egyedül szólaltatja meg. A színésznek éppen ezért rendelkezésére áll az arcjátékon és a hangon kívül a mozgásnak, helyváltoztatásnak végtelen sok kifejező árnyalata; a szavalónak azonban szinte csak a hangja és az arcjátéka érvényesülhet, mozgási lehetőségei a lehető legszerényebbek.

Szerencsére a Nemzeti Színház, bár a dekorált színpadot csakugyan használta, a díszleteket a legkevesebbre csökkentette, csak éppen hangulati aláfestésnek alkalmazta, s a színészt nem kényszerítette, hogy szavalóból színjátékosvá legyen. Egyedül *A merengőhöz* c. költeménye beállítása rejtett némi veszedelmet magában, amennyiben a rendezés a szavaló mellé néma személynek odatett egy hölgyet is, akihez a költemény szavait az előadónak intéznie kellett. De itt is Abonyinak diszkrétciója megőrizte a szavalás korlátait: egy helyben maradt szinte mozdulatlanul, s csak tekintete irányult — nem a közönség, — hanem társnője felé, s karja csak a legvégső sorokban lendült ki kissé mozdulatlanságából. — Rákosi Szidi *A szegény asszony könyvét* mondta el kedves közvetlenséggel, Jászai Mari hatalmasan zendítette meg a *Jóslatot*, és igen nagy művészi élvezetet szerzett Váradi Aranka *Szép Ilonka* elszavalásával. A költeményt melodramatikusan zongora-kíséret festette alá, s a művésznőnek éppen az volt a legnehezebb feladata, hogy a zenei részeket, mikor ő hallgatni kénytelen, valamiképen kitöltse. E feladat megoldása kitűnően sikerült. A zenével kitöltött közöket megjátszotta, de akkora finomsággal, hogy a szavalás határait seholsem lépte át. Mozdulatai — különösen fejének és vállának mozgásai — igazán kiegészítőivé váltak Vörösmarty szövegének, s ki volt bennük fejezve Szép Ilonkának egész szemérmes bája, első szerelmének sodró ereje, csalódása, bája és lassú összemorzsolódása. — Odry Árpád *Az emberék*-et mondta el kitűnő arcjáték kíséretében, megrázó erővel és olyan fűtött drámaisággal, hogy a hallga-

tóságot egészen magával ragadta. Egyedül hangsúlya ellen emelünk némi kifogást. Ismét kellemetlen volt, hogy a jelzős főnév kapcsolatokban olyankor is a főnévre veti a hangsúlyt, amikor nyilván a jelzőre kellene. Pl.: Sovár szemmel néz ég felé, holott helyesen: *sovár szemmel*... De egy más hiba is előfordult! E sorokban: „S állat vagy ördög, düh vagy ész, — Bár mellyik győz, az ember vész“ nyilván az embert kell kiemelni, hiszen olyan emberről van szó, aki méltó e névre, s a következő sor a maga értelmzőivel még jobban aláhúzza ezt az értelmet, mondván az emberről: „Ez örült sár, ez istenarcu lény!“ — Ödri azonban mégis a *vész* állítmányt hangsúlyozta olyan élesen, olyan kiemelő erővel, hogy kétségtelenül nem nyelvbottlás, hanem szándékosság volt.

Aminő nagy élvezetünk volt e szavalatokban, ami az előadó-virtuóziást illeti, éppen olyan kellemetlenül hatott minden Vörösmartyt ismerő és verstanilag iskolázott fülre az a temérdek szövegbotlás, amelyekkel a szavalók is, és a *Csongor és Tünde* szereplői is megkínózták őket. Nem akarunk másra gondolni, mint hogy nem volt elég idejük a készülésre, — annyi azonban tény, hogy a színradon egyetlenegy személy volt, aki híven ragaszkodott Vörösmarty szövegéhez: a sűgő, — amint erről a színházban *mindenki* meggyőződhetett.

*

De nemcsak matinével, hanem egész estével — még pedig a Miklós-napi díszestével — is áldozott a Nemzeti Színház Vörösmarty szellemének: felelevenítvén legutolsó és legfejlettebb darabját, a *Czillei és a Hunyadiakat*. Hatalmas elragadtatással, a fantázia ragyogásával, édes líraisággal, gondolati mélységgel előbbi darabjai is telve vannak, de jellemábrázolásai bizonyos egyformaságot mutatnak, s a couleur locale hiánya miatt levegőtlen alkotások. E darabjában azonban plasztikusan ábrázolt, igen változatos karakterek, friss leheletű történelmi levegő, határozott, élő milió-festés lép elénk. Egyetlen hibája, hogy cselekménye kelletlenül szélesebbre terül szét, a drámai összeütközések a történelmi

képeknek epikusan halmozott egymásutánjába vannak beágyazva, s az egész hosszabb, hogysem egy előadás kereteit szét ne vetné.

Szerencsére azonban színrekerülése előtt a darab bizonyos átdolgozáson ment keresztül, még pedig Hevesi Sándor kezétől, aki évtizedek óta szerzett dramaturgiai tudásával alkalmazta színre ezt a hatalmas alkotást. Főcélja volt megmenteni belőle mindent, ami drámai, ami akciószerű, és elhagyni mindent, ami csak olvasva gyönyörködtet, de a mese szövetét szétzilálja. S ez teljes mértékben sikerült is. Akik az előadást látták, azok percre nem zökentek ki a vörösmartyas hangulatból, s emellett szinte tökéletes színpadi művet is kaptak.

A főszerepet, Hunyadi Lászlót, Kiss Ferenc játszotta. Sokat vártunk tőle, de még többet kaptunk. Hogy értelmes fő, ügyes játéka, szép beszédű színész, az eddig is nyilvánvaló volt, csak néha dikciójában kevesebb a lendület, mint kellene. Most azonban — különösen országgyűlési nagy beszédekor — őt is elkapták Vörösmarty szárnyaló sorai. Abban a jelenetben pedig, amikor a kétszínű Cilleinek békülő kezét kénytelen-kelletlen elfogadja, vonakodása és magamérséklése, utálatá és önfelegyelme kitűnő játékban jelent meg. Ellenjátékosát, Cilleit, Gál Gyula adta. Nagy játéktudású, s apró részletekben elsorángú színész, de kelletlenül mesterkedőbb. Annál több lélek és humor volt Kürti József Szilágyi Mihályában. Egyik jeles sajtósága mintha most jutott volna egész erejében érvényre: értelmes beszéde sohasem nyomta el a verset, s a szöveg kitűnő interpretációja mellett mindig éreztük Vörösmarty jambusainak lüktetését. A Nemzeti Színháznak bárcsak sok színész tanulta tőle és a verseket ne tördelné prózává. Beszédjének csak egy hibája van: minden előadásakor fétszer-háromszor megesis vele, hogy nyelve megbotlik, s a már kimondott szót ismételni kénytelen. Lehetetlen, hogy ezen ne tudna segíteni. A királyt Uray játszotta, sajnos igen színtelenül. Giskra megszemélyesítője Bakó volt. E színésziünk, kinek tragikus ábrázolásai nem mentesek az önkénytelen komikumtól, e komikus szerepben hihetetlenül erőltetett volt. Az meg éppen szerencsétlen ötlet

tőle, hogy ő, aki különben is nehezen érthető beszédű, az idegen származású Giskra szerepét idegen kiejtés-sel beszélte végig. Alig minden tizedik szavát tudta a hallgatók fule elkapni. Tasnády Ilona bájós Gara Mária, Mátray Erzsébet pedig megnyerő külsejű és mozgású Ágnes volt.

A rendező, Pethes Imre, ami csak eleve, mind kiaknáztatta a darab-ból. Különösen az országgyűlési jelenet volt rendkívüli mozgalmasságú és hatásos. A díszletek szépek és egyszerűek voltak, s a változások pillanatnyi gyorsasággal követték egymást. Azt hisszük, hogy a *Czillei és a Hunyadiak* a Nemzeti Színház állandó műsordarabja fog maradni.

A Várszínház fiatal gárdája érdekes íróval próbálkozott: bemutatta a német színpadokon annyira kedvelt Georg Kaisernek egy darabját, akitől eddig Budapesten — ha nem családunk — csak egy egyfelvonásos, a *Juana*, szerepelt. A most színrehozott *Reggeltől éjfélig* című dráma az expresszionista irányhoz tartozik. Mi az expresszionizmus a drámairodalomban? Ez új stílus az eddigi színpadi gyakorlattól eltérően csak magát a drámai magot veti színpadra, csak az akciónak sűrített pontját, s minden magyarázó, előkészítő és indokoló előzményt a minimumra csökkent. Nem mutatja be a gyújtószinór készítését és elhelyezését, csak magát a robbanást. Ennek következménye, hogy lehánt magáról minden fölöslegesnek érzett realizmust, a kifejezni szándékolt életet nem a maga valószínűségében sűríti feszültté, hanem — művészi szándékainak megfelelően — keresett helyzeteket teremt, s bár alakjait hús- és vér-valóságoknak fogja fel, szavaikat — legegyszerűbb szavaikat is — olyan kulcsokká kovácsolja, amelyek a végtelenség perspektívájára felnyitják a tárnak fel számunkra. Mindezt törekvések természetesen a dráma eddigi megszokott formáit szétzilálják, s a darab egyes robbanó drámaiságú képek lázas egymástánja lesz.

Georg Kaiser műve e típusnak egyik érdekes képviselője. Egy bankpénztárost mutat be, akit egy

nőnek varázsa sikkasztásra szédít. A nő nem lesz az övé, s a férfi most már a kezében lévő pénzcsomóval keresi azt az emóciót, amelyért nem lenne sok odadobni az egészséget. De nem találja meg. Egyre kevesebb és silányabb ellenértékek kínálkoznak neki, s amikor azt hiszi, hogy végre mégis meglegelte, egy új, megrendítő csalódás éri, mire föbelövi magát. — Ez az egész egy nap alatt folyik le, s már maga ez időbeli összeszorítottság is fokozza a vágató képeknek lihegő izgalmát.

Kétségtelen, hogy a darabnak — még a maga alapvető művészi elvéből nézve is — vannak fogyatkozásai. Az író néha a szándékoltnál halványabban, gyakran élesebben színez, mondanivalója néha másfelé siklik, mint amerre irányozva volt, a drámai szoros szükségyszerűség is többször pusztán esetlegességgé lazul, — mindamelllett annyira eredeti, olyan érdekes, és néhol annyira mély, hogy méltán dícséret illeti a Várszínházat, amiért a magyar közönséget megismertette vele.

Az előadásban azonban több volt a buzgalom, mint az eredmény. Ami a külsőségeket illeti, természetesen egészen helyénvaló volt a darabot expresszionista díszletek között lepergetni, az azonban már bántó stílusalanság, hogy az egyik szabadteri jelenetben az expresszionista előtér mögött realista háttér húzódik meg. Ugyanebben a képben az is zavaró hatású, hogy bár fényes délnél történik, a rendezés sötétben játszatta; ez ebben a darabban annyival súlyosabb hiba, mert itt minden képen óraütés jelzi az időt („reggeltől éjfélig“!) s a sötét színre behallatszó tizenkét óraütés éjfelet sejtet, holott még csak délnél tartunk.

A színészek a darab tempóját itt-ott ügyesen érzékeltették, de egyébként gyöngécskések voltak. A főszerepet Anday Ernő játszotta. Fiatal, ambiciózus színész, aki úgy látszik, feladatát teljesen átértette, de technikai fogyatkozásai miatt még nem tudta érvényesíteni. A többi színész játékában egészen primitív hibák mutatkoztak: félszeg mozdulatok, beszédhibák kergették egymást. Dörgey Jolán és Széll József azonban ügyesen mozogtak, és Vért Jutit szépen beszélt.

Kár volna, ha az előadás sikertelensége a Várszínházat elkedvetlenülé és a tiszta irodalomról lemondana. A közönség bizonyosan méltányolni fogja a nemes törekvést, és a társaság tagjai is bizonyosan rövidesen nagyobb gyakorlottságra fognak szert tenni.

Galamb Sándor.

Erdélyi irodalom. Több alkalommal találkoztunk e rovatban a gondolattal, hogy erdélyi irodalom tisztán irodalmi szempontból nem lehetséges. Az irodalom nem oszlik meg országrészek, vagy megyék szerint, sőt országhatárok sem képesek egységét megbontani. Jósika, Kemény, Gyulai felfogásban, nyelvben, formában az egyetlen magyarországi és gondolatkörét tükrözik; mindegyik feltűnteti „erdélyisége” mellett azokat a vonásokat, melyek összességét a *nemzeti szellem* szóval jelöljük. Az erdélyi századok ugyancsak messze estek Németországtól, kultúrájuk irányelvei a német művelődésbe és irodalomba mégis éppúgy belekapcsolódtak, mintha sohasem váltak volna el az anyaországtól. Ha valaki arra vállalkozik, hogy speciális erdélyi irodalmat virágoztasson fel, annak palántája az egységes magyar irodalom-törzs árnyában minden bizonnyal sínylődik, vagy elhal.

E közhelyszámba menő megjegyzésekre egy Kolozsvárt megjelent kötet adja az alkalmat. Címe: *Versek, elbeszélések és tanulmányok tizenegy fiatal erdélyi írótól*. Körülbelül a tőlünk hangsúlyozott gondolatokat pendíti meg Reményik Sándor is a *Pásztortűzben*, midőn az említett kötetéről gyöngéden méltányos és helyes bírálatot ír. Szélesebb irodalomtörténeti háttérrel ugyancsak hasonló szellemben értekezett az Erdélyi Irodalmi Társaságban Kristóf György is, a kolozsvári egyetem jeles irodalomtörténet-tanára. Mind a két író az erdélyi irodalmat félti, mikor óvast emel annak elsekélyesítése ellen. Provincializmus még nem művészet, mondják (mert az „erdélyiség”-et némelyek tájszó-lással akarják kifejezni), s mi hozzátehetjük: ha a legifjabb nemzedék ily sallangokkal akarja bizonyítani „erdélyiség”-ét: a művé-

zettől oly messze fog esni, mint Lisznyai Kálmán Petőfőtől.

A *Tizenegyek* kötetének két esztétája, három novellistája és hat költője van. Tehetséges fiúk s majdnem mind székely. Ne is mondja nekik senki, hogy: előre! Előre mennek úgyis. S valóban egyik sem konzervatív; úgy előre mennek, hogy az erdélyi olvasó bizonyára elmarad mögöttük. Van köztük expresszionista, provincialista, Ady-, meg Szabó Dezső-tanítvány is. De felöltik a kérdés: kinek írnak e fiatalok? Egy részüket megérteni nem könnyű s élvezni nehéz. Az egyik esztéta lírai módon old meg etnográfiai feladatot, a másik — Kassák-tanítvány. A szabad versek egy része teljesen faképnél hagyja a „technika” vívmányait; a novellisták etnográfiai különlegességekre pályáznak s mese és emberek helyett fantasztikumot adnak. Ismételjük: kinek írnak e fiatalok? Úgy emlékszem, Erdély közönsége konzervatívabb volt a múltban, mint a budapesti s nem hiszem, hogy a román kultúra hatása alatt egyszerre hypermodernné lett. Úgy látszik, egymásnak írnak ez írók. De ez esetben szép példának kínálkozhat nekik Kazinczy kora, amikor a litterátorok jórészt diszkrétén, levélben mondták el egymásnak „éreményeiket”.

A kötetet különben Balázs Ferenc vezeti be az Erdélyi irodalomról írt értekezésével. Az író csaknem örülni látszik, hogy Erdély elszakadt tőlünk, mert most legalább az erdélyi magyar irodalom „új fejjel és új testrészekkel letagadhatatlanul és vitán kívül van”. Ezután keresi az erdélyiség mibenlétét s úgy találja, hogy azt három különlegesség határozza meg: hegyvidék, ősfoglalkozások és viszonylagos fajtisztaság. Ezen a kényelmes alapon, melyen az erdélyi mellett még akárhány néplélek elfér, törekszik megrajzolni az erdélyi néplelket, e lélek gazdagságát, az erdélyi nyelv hasonlatait stb. Az író azzal végzi, hogy „irodalmi életünk irányítói csak erdélyi magyarok lehetnek”. No csak! mondhatnám székelesen. Mit csinált volna az erdélyi Gyulai Pál, ha a „magyarországiak” hasonló érveléssel visszaküldték volna Kolozsvárra? Balázs e kijelentése után